Լ. ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒՄ Է ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԵՐԵՎԱՆ 1998

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ–ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՐԽԻՎ

ԼԱՎՐԵՆՏԻ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒՄ Է ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

A II 86325

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԵՐԵՎԱՆ 681

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն

ԵՐԵՎԱՆ 1998

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան–ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝ Ս. Կ. Պողոսյան

Բարսեղյան Լ. Ա.

Միջազգային հանրությունը դատապարտում է հայոց ցեղասպանությունը / ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ – Եր. ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 1998, 28 էջ:

Գրքույկը ներկայացնում է համառոտ տեղեկատվություն 1965–1997թթ. ընթացքում միջազգային կազմակերպությունների և առանձին պետությունների կողմից հայոց ցեղասպանության դատապարտման և պաշտոնական ճանաչման ուղղությամբ կատարված աշխատանքի մասին:

©ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն,1998

ԸՆԹԵՐՑՈՂԻՆ

1915 թվականի ապրիլի 23-ի՝ լույս 24-ի գիշերը հայ քաղաքական, կրոնական և մտավորական զանգվածների ներկայացուցիչները, թվով 800 մարդ, ձերբակալվեցին Կոստանդնուպոլսում, տեղահանվեցին դեպի Անատոլիայի խորքերը և մահվան դատապարտվեցին:

Սկիզբ դրվեց հայոց Մեծ եղեռնին: Արդեն մայիս ամսին սկսվեցին Օսմանյան Թուրքիայի տարածքում բնակվող հայ բնակչության զանգվածային տեղահանությունները դեպի վերաբնակեցման կենտրոնները՝ Սիրիայի և Միջագետքի ամայի անապատները: Օսմանյան բանակում ծառայող հայերին զինաթափեցին, կենտրոնացրին աշխատանքային զորամասերում և խումբ-խումբ ոչնչացրին: Արևմտահայությունը փաստորեն արտաքսվեց իր հազարամյա բնօրրանից: Տեղահանվող քարավաններից որպես կանոն առանձնացվում էին հասուն տղամարդիկ և պատանիները ու գաղտնի ենթարկվում մահապատժի: Անասելի տառապանքներ բաժին հասան տարեցներին, կանանց և երեխաներին, որոնք ամիսներ շարունակ, քշվելով սարերով ու անապատներով, մշտապես ենթարկվում էին տանջանքների ու անարգանքների:

Զրկված լինելով հացից ու ջրից, նրանք հարյուր-հազարներով մահացան անապատներում:

Փաստորեն մի փոքրաթիվ ժողովրդի մի հսկայական զանգվածը ոչնչացվեց: Ողջ մնացած փախստականները ցրվեցին Արաբական երկրներում, Անդրկովկասում, Եվրոպայում և Ամերիկայում:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո ընկած մի մեծ ժամանակահատվածում, մինչև 1965 թվականը, գնալով խամրեց հայերի ողբերգության հիշողությունը, հատկապես Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի սարսափներից ու ավերածություններից հետո:

Հայոց ցեղասպանությունը դարձավ «մոռացված ցեղասպանություն»:

1965թ. պոռթկաց աշխարհով մեկ ցրված հայերի անօգնական լռությունը, որը համայն մարդկության ուշադրությունը փորձեց բևեռել դեպի իր ցավը:

Փողոցներ ու հրապարակներ դուրս թափված հայերի նոր սերնդի ճիչը ապտակի նման շաչեց հայոց ցեղասպանության հերքումն իրականացնող ուժերի դեմքին:

Թուրքական քարոզչության մեքենան իր շուրջը համախմբեց կաշառակեր օտարերկրացի բազմաթիվ գիտնականների ու հրապարակախոսների, որոնք փորձեցին «մոռացված ցեղասպանությունը» դարձնել «վիճելի ցեղասպանություն» և ընդհանրապես հերքել ու ժխտել հայ ժողովրդի դեմ իրագործված ոճրագործության իրողության փաստը:

Կարծես թե անհնար է դառնում զանազանել ճշմարտությունը կեղծիքից:

Հայերի ցեղասպանությունը հավերժ մոռացության տալու քարոզչությունը սակայն հաջողություն չունեցավ:

Հանցավոր լռությունը խախտվեց:

Այսօր արդեն ճշմարտության և արդարության միջազգային հանրության հնչեղ ձայնը լսելի է դարձել ամենուր:

Այս գրքույկը ընթերցողին հիմնականում ներկայացնում է 1965 թվականից ասա այսօր տարբեր միջազգային կազմակերպությունների և աշխարհի առանձին պետությունների վերաբերմունքը դեպի մարդկության դեմ ուղղված ոճրագործությունը, որի ցայտուն օրինակը հայերի զանգվածային մտածված ու ծրագրավորված ցեղասպանությունն էր:

Ընթերցողին խնդրվում է հիշողության մեջ միշտ վառ պահել հայոց ցեղասպանության իրողությունը:

Հիշողությունը պայքար է մոռացության դեմ: Հիշողությունը սեփական ժողովրդի պատմությունն է: Այն մոռանալ չի կարելի:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼՌԵԼՅԱՅՆ ՇՐՋԱՆՑԵԼ ՉԵՆ ԿԱՐՈՂ

1965թ. հայոց ցեղասպանության հիսնամյա տարելիցի լայնամասշտաբ նշումը սփյուռքահայ համայնքներում և հայրենիքում խթան հանդիսացավ հետագա տարիների 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության դատապարտման ու նրա պաշտոնական ճանաչման համար աշխարհի առաջավոր ուժերի համախմբման գործում:

Առաջին հզոր ձայնը, որը հիշեցրեց հայերի ցեղասպանության մասին, հնչեց 1968 թվականին, 64 երկրների և 16 միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ հրավիրված խաղաղասեր ուժերի համաշխարհային կոնգրեսում:

Սակայն այս հարցում կարևորագույն նշանակություն ուներ Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) վերաբերմունքը:

Դեռևս 1973 թվականին, երբ ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հանձնաժողովի ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ կիրառվող խտրականության և պաշտպանության ենթահանձնախմբի 26-րդ նստաշրջանում քննարկվում էր ցեղասպանությունները կանխելու և դրա համար պատժելու հարցին նվիրված նախնական զեկուցումը, ներկայացված բանաձևի 30-րդ ենթակետը Օսմանյան կայսրությունում հայերի ջարդը որակավորում էր որպես «20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություն»:

Զեկուցումը, որով հանդես եկավ Ռուանդայի ներկայացուցիչ Նիկոդեմ Ռուհաշիանկիկոն, միաձայն ընդունվեց ենթահանձնախմբի քննարկման ժամանակ, 1974թ. կրկին ներկայացվեց ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հանձնաժողովի 30-րդ նստաշրջանին: Թուրքիայի և մի շարք այլ երկրների ներկայացուցիչները պահանջեցին հանել բանաձևի 30-րդ ենթակետը: Զեկուցումը վերադարձվեց վերամշակման: 1978 թվականին ՄԱԿ-ի ենթահանձնախումբը, նորից անդրադառնալով դեռևս 1973 թվականի 30-րդ նստաշրջանին ներկայացված բանաձևի նախագծին, ամբողջությամբ զեկուցումից հանեց ցեղասպանության մասին արձանագրված պատմական մասը, որտեղ հիշատակվում էր նաև հայերի ցե-

դասպանությունը: Մեկ տարի անց՝ 1979 թվականին նույն բանաձևը ներկայացվեց ՄԱԿ-ի հանձնաժողովի 35-րդ նստաշրջանի քննարկմանը:

Ձայների մեծամասնությամբ որոշվեց վերականգնել 30-րդ ենթակետը: ՄԱԿ-ը վեց տարի անց, արդեն վերջին անգամ կրկին հիշեց հայոց ցեղասպանությունը. երբ 1985 թվականի հուլիսի 2-ին իր հանձնաժողովի 38-րդ նստաշրջանում ընդունած բանաձևի 24-րդ ենթակետում «1915-1916թթ. հայերի օսմանյան ջարդը» որակեց որպես ցեղասպանության օրինակ:

1984թ. ապրիլի 13-16-ը Փարիզում տեղի ունեցավ ժողովուրդների մշտական դատարանի հատուկ նստաշրջանը, որը քննարկեց հայերի ցեղասպանության հարցը: Ընդունվեց հայերի ցեղասպանությունը դատապարտող որոշում, որտեղ ասվում էր՝

«ա. հայ ազգաբնակչությունը հանդիսացել է ու հանդիսանում է մի ժողովուրդ, որի անհատական, այնպես էլ հավաքական հիմնական իրավունքների հիման վրա պարտավոր էին և պարտավոր են հարգել.

բ. հայ ազգաբնակչության բնաջնջումը՝ տեղահանությամբ ու ջարդով,1948 թվականի դեկտեմբերի 9-ին ցեղասպանության ոճիրի կանխարգելման ու պատժելիության Համաձայնագրի համապատասխան կազմում է անժամանցելի մի ոճիր...

գ. երիտթուրքերի կառավարությունը հանցավոր է որպես այս ցեղասպանության հեղինակ, որը վերաբերում է 1915-1916 թվականներին կատարված արարքներին.

դ. հայկական ցեղասպանությունը նաև մի «միջազգային ոճիր» է, և թուրքական պետությունը պարտավոր է ստանձնել նրա պատասխանատվությունը, առանց փորձելու պատրվակներ ներկայացնել իր գոյության ընթացքում տեղի ունեցած որևէ ընդհարման համար, այդ պատասխանատվությունից խուսափելու նպատակով:

ե. այս պատասխանատվությունից հետևում է գլխավոր պատասխանատվությունը՝ պաշտոնապես ճանաչել այս ցեղասպանության իրողությունը, դրանով իսկ նաև հայ ժողովրդի կրած վնասները.

զ. Միացյալ ազգերի կազմակերպությունը և նրա անդամներից յուրաքանչյուրը իրավասու են պահանջել այս ճանաչումը և հայ ժողովրդին օժանդակել այս նպատակի համար»:

Դեռևս 1983 թվականին Եվրախորհրդի քաղաքական հանձնաժողովը որոշում ընդունեց հայկական հարցի քաղաքական լուծման մասին և այն ներկայացրեց Եվրախորհրդի քննարկմանը: Միայն չորս տարի անց Եվրախորհրդարանը անդրադարձավ այդ հարցին և 1987 թվականի հունիսի 18-ին ընդունեց «Հայկական հարցի քաղաքական լուծման մասին» հետևյալ բանաձևը.

«Եվրոպական խորհրդարանը նկատի ունենալով՝

– Սոցիալիստների խմբի անունից պր. Սաբիի և մյուսների ներկայացրած առաջարկությունը՝ հայկական հարցի քաղաքական լուծման մասին (փաստաթուղթ 2-737/84թ.)

– Պր. Կոլոկոտրոնիսի ներկայացրած առաջարկությունը՝ հայկական հարցի և ապրիլի 24-ը հայկական ցեղասպանության հիշատակի օր հայտարարելու մասին (փաստ. 2-360/85թ.)

Եվրոպական պառլամենտի քաղաքական հանձնաժողովի զեկուցագիրը (փաստ. 2-33/87թ.).

Ա) Հաշվի առնելով՝

– Պր. Ժակեի և նրա համախոհների ներկայացրած առաջարկությունը հայ ժողովրդի կացության մասին (փաստ.1-782/81թ.)
– Սոցիալիստների խմբի անունից տիկ. Դյուպորի և պրն. Գլինի ներկայացրած առաջարկությունը հայկական հարցի քաղաքական լուծման մասին (փաստ. 1-735/83թ.)

– Տիկ. Դյուպորի գրավոր հարցումը հայկական հարցի մասին.

– Եվրոպական խորհրդի մշակութային գործերի նախարարների խորհրդակցության 1986թ. նոյեմբերի 13-ին ընդունած որոշումը, որը վերաբերում է եվրոպական ճարտարապետական ժառանգության պահպանությանը՝ ներառյալ ԵՏՀ (Եվրոպական տնտեսական համագործակցության) երկրների տարածքից դուրս գտնվող հուշարձանները.

Բ) համոզմունք հայտնելով. որ Թուրքիայում բնակվող հայ ժողովրդի պատմության ճանաչումն իսկ ենթայրում է նրա ճանա-

չումը որպես ինքնատիպ էթնիկական, մշակութային, լեզվական և կրոնական փոքրամասնություն.

Գ.) նկատի ունենալով, որ հայերը այդ իրադարձությունները (1915թ. կոտորածները) համաձայն ՄԱՆ-ի 1948թ. կոնվենցիայի որակում են որպես կազմակերպված ցեղասպանություն.

Դ.) նկատի ունենալով, որ թուրքական պետությունը մերժում է ցեղասպանության մեղադրանքը որպես անհիմն.

Ե) հաստատելով, որ թուրքական կառավարությունը, մերժելով մինչև օրս ճանաչել 1915թ. ցեղասպանությունը, շարունակում է այդպիսով զրկել հայ ժողովրդին իր սեփական պատմության իրավունքից.

Զ) նկատի ունենալով, որ պատմականորեն ապացուցված հայկական ցեղասպանությունը մինչև այժմ ոչ ենթարկվել է քաղաքական դատապարտման և ոչ էլ ստացել է համապատասխան հատուցում.

Է) նկատի ունենալով, որ Թուրքիայի կողմից հայկական ցեղասպանության ճանաչումը այսուհետև կդիտվի որպես հայերի նկատմամբ բարոյական իրավունքի վերականգնման խորապես մարդկային ակտ, որը միայն պատիվ կարող է բերել թուրքական կառավարությանը.

Ը) խորապես ափսոսանք հայտնելով և դատապարտելով 1973-ից 1986թթ. ընթացքում հայկական խմբավորումների անիմաստ ահաբեկչությունը, ինչպես նաև բազմաթիվ մահափորձեր, որոնց հետևանքով զոհվեցին կամ վիրավորվեցին անմեղ մարդիկ, ինչը դատապարտվեց հայ ժողովրդի ճնշող մեծամասնության կողմից.

Թ) նկատի ունենալով, որ իրարահաջորդ թուրքական կառավարությունների անհաշտ դիրքորոշումը հայկական հարցի նկատմամբ ոչ մի կերպ չի նպաստել լարվածության թուլացմանը:

1. Այն կարծիքն է հայտնում, որ հայկական հարցը, ինչպես նաև Թուրքիայում ազգային փոքրամասնությունների հարցը պետք է քննարկվեն Թուրքիայի և Եվրոպական տնտեսական համագործակցության միջև գոյություն ունեցող հարաբերությունների շրջանակներում. ընդգծում է, որ ժողովրդավարությունը կարող է արմատապես հաստատվել երկրում (Թուրքիայում) այն պայմանով մի-

այն, եթե այդ երկիրը ճանաչի և հարստացնի իր պատմությունը՝ իր էթնիկական և մշակութային այլազանությամբ:

2. Գտնում է, որ ողբերգական իրադարձությունները, որ տեղի ունեցան 1915-1917թթ. Օսմանյան կայսրության տարածքում հայերի նկատմամբ, հանդիսանում են ցեղասպանություն, համաձայն ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1948թ. դեկտեմբերի 9-ին ընդունված «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժելու մասին» կոնվենցիայի:

Նշում է միաժամանակ, որ ժամանակակից Թուրքիան պատասխանատու չի կարող համարվել Օսմանյան կայսրության հայ բնակչության ողբերգության համար և ամենայն հաստատակամությամբ ընդգծում է, որ պատմական այդ իրադարձությունների ճանաչումը որպես ցեղասպանություն առիթ չի կարող հանդիսանալ քաղաքական, իրավական կամ նյութական որևէ պահանջի այսօրվա Թուրքիայի նկատմամբ:

3. Պահանջում է (եվրոպական) խորհրդից ճնշում գործադրել ներկայիս թուրքական կառավարության վրա, որպեսզի վերջինս ճանաչի 1915-1917թթ. հայերի հանդեպ կազմակերպված ցեղասպանությունը և այդպիսով նպաստի քաղաքական երկխոսության հաստատմանը Թուրքիայի և հայերի լիազոր պատվիրակների միջև:

4. Ելնում է նրանից, որ հայ ժողովրդի դեմ անցյալում երիտթուրքական կառավարության գործադրած ցեղասպանության ներկայիս ճանաչումից հրաժարումը թուրքական կառավարության կողմից, Հունաստանի հետ գոյություն ունեցող վիճելի հարցերում միջազգային իրավական նորմերի կիրառումից հրաժարումը, Կիպրոսում թուրքական օկուպացիոն զորքերի պահպանումը, ինչպես նաև քրդական իրադարձությունների ժխտումը, այդ երկրում (Թուրքիայում) իսկական պառլամենտական դեմոկրատիայի բացակայությունը, ազնիատական, հասարակական ու հատկապես կրոնական ազատությունների ոտնահարումը անհաղթահարելի արգելքներ են Եվրոպական տնտեսական համագործակցության կազմի մեջ Թուրքիայի հնարավոր ընդունման քննարկման համար:

5. Նկատի ունենալով տեղի ունեցած (հայ ժողովրդի) ողբերգությունը, միանում է ազգային ինքնատիպությունը զարգացնելու նրա ցանկությանը, երաշխավորելու իր իրավունքները որպես փոքրամասնություն և անարգել օգտվելու մարդու և քաղաքացիների իրավունքներից, ինչպես որ դրանք սահմանված են մարդու իրավունքների Եվրոպական կոնվենցիայի դրույթներում ու նրա համապատասխան արձանագրություններում:

6. Վճռականորեն պահանջում է, որ Թուրքիայում ապրող հայ փոքրամասնության ազգային ինքնության, նրա լեզվի, կրոնի, մշակույթի և կրթության համակարգի նկատմամբ ցուցաբերվի արդար վերաբերմունք, նաև հանդես է գալիս պատմական հուշարձանների պահպանության գործի բարելավման, այդ թվում նաև՝ թուրքահայերի կրոնական-ճարտարապետական ժառանգության պահպանման ու կոնսերվացման օգտին և ցանկություն է հայտնում, որպեսզի Եվրոպական տնտեսական համագործակցությունն ուսումնասիրի այդ նպատակին օժանդակող հնարավոր միջոցներ ձեռնարկելու հարցը:

7. Այս կապակցությամբ կոչ է անում Թուրքիային անշեղորեն պահպանել իր երկրում ոչ մահմեդական փոքրամասնությունների իրավունքները, ինչպես որ այդ պարտադրում են նրան 1923թ. Լոզանի պայմանագրի 37-45-րդ հոդվածները, ստորագրված Եվրոպական տնտեսական համագործակցության անդամ պետությունների մեծամասնության կողմից:

8. Համարում է, որ հուշարձանների պահպանությունը, ինչպես նաև թուրքահայերի կրոնական ճարտարապետական ժառանգության պահպանումն ու կոնսերվացումը պետք է դիտել որպես ժամանակակից Թուրքիայի տարածքում դարերի ընթացքում զարգացում ապրած բոլոր քաղաքակրթությունների՝ մասնավորապես Օսմանյան կայսրությանը մաս կազմած քրիստոնյա փոքրամասնությունների ժառանգության պահպանմանն ուղղված լայն քաղաքականության բաղկացուցիչ մաս:

9. Կոչ է անում, այսպիսով, Եվրոպական տնտեսական համագործակցությանը՝ տարածել Թուրքիայի հետ համագործակցության համաձայնությունը նաև մշակութային ասպարեզի՝ այդ երկ-

ղում քրիստոնեական կամ այլ. ինչպես օրինակ. դասական անտիկ շրջանի. խեթական, օսմանյան և այլն քաղաքակրթությունների ժառանգությունը պահպանելու նպատակով:

10. Իր մտահոգությունն է հայտնում այդ դժվարությունների առթիվ. որոնց առնչվում է Իրանի հայ հանրությունը մայրենի լեզվի գործածության և կրոնական կանոնների համապատասխան կրթության գործը կազմակերպելու հարցերում:

11. Հանդես է գալիս ընդդեմ Խորհրդային Միությունում հայ ազգաբնակչության անհատական ազատությունների խախտումների:

12. Վճռականորեն դատապարտում է ահաբեկչական կազմակերպությունների բոլոր բռնի գործողություններն ու ահաբեկչական ձևերը. որոնք հատկանշական չեն հայ ժողովրդի համար. և հաշտության կոչ է անում հայերին ու թուրքերին:

13. Կոչ է անում Եվրոպական տնտեսական համագործակցության անդամ երկրներին հռչակելու «20-րդ դարում գործադրված ցեղասպանությունների և մարդկության դեմ ոճրագործությունների հիշատակի օր». մասնավորապես այն ոճրագործությունների. որոնց զոհ գնացին հայերն ու հրեաները:

Վերանայելով իր պարտավորությունը՝ իրապես նպաստելու հայ և թուրք ժողովուրդների միջև բանակցությունների իրականացման նպատակ հետապնդող նախաձեռնություններին:

14. Հանձնարարում է իր նախագահին՝ սույն բանաձևը փոխանցելու (Եվրոպական պառլամենտի քաղաքական) հանձնաժողովին. Եվրոսյական խորհրդին. Եվրոպական տնտեսական համագործակցության անդամ-երկրների արտաքին գործերի նախարարների խորհրդակցությանը. «ԵՏՀ-ԹՈՒՔԻԱ» ընկերակցության խորհրդին. ինչպես նաև Թուրքական. Իրանական. Խորհրդային կառավարություններին և ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղարին»:

Թուրքիան փաստորեն ելնելով այն իրողությունից. որ ինչպես Եվրոպական խորհրդարանը. այնպես էլ Միավորված ազգերի կազմակերպությունն իրավաբանական տեսանկյունից սանկցիաների կիրառման իրավունքներով օժտված չեն. ընդհանրապես հրաժարվեց բանաձևի գոյության փաստն ընդունելուց:

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒՄԸ ԵՎ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԱՌԱՆՁԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ

Մփյուռքում հայկական համայնքների ակտիվ գործունեության և տարբեր երկրներում սոցիալական-քաղաքական կյանքում հայերի դերի բարձրացման շնորհիվ մի շարք պետություններ ընդառաջ գնացին համայնքների առաջարկություններին՝ հատուկ քննարկման ենթարկել հայոց ցեղասպանության ճանաչման և ապրիլի 24-ը հայերի հետ միասնականության օր սահմանելու հարցը:

Դեռևս 1965թ. Մեծ եղեռնի 50-ամյակի նախօրեին Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի ձախ թևի պատգամավորները (հիմնականում կոմունիստները) հարցապնդումով դիմեցին կառավարությանը՝ պահանջելով միջազգային չափանիշներով դատապարտել 1915-ի ցեղասպանությունը, այն համարելով որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն և փոխհատուցում տալ հայերին: 1985թ. դեկտեմբերին Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի փոխնախագահ Գի Դյուկոլոնեն 35 պատգամավորների անունից հանդես եկավ գրավոր առաջարկով, պահանջելով ընդունել օրենք և ճանաչել «ցեղասպանությունը, որի զոհը դարձավ հայ ժողովուրդը 1915-ին»:

Ազգային ժողով ներկայացված այդ օրինագծում մասնավորապես ասված էր. «Իր անկումն ապրող Օսմանյան կայսրությունում հայ ժողովուրդը 1915-1922թթ. զոհ դարձավ նոր ժամանակների առաջին ցեղասպանությանը: 1915-ին թուրքական կառավարությունը կազմակերպեց հայ ժողովրդի բռնագաղթը, քանի որ այդ ժողովրդի ազգային գիտակցությունը դեմ էր առնում բարձրացող թուրքական ազգայնականությանը: Հայկական աղբյուրների համաձայն, մեկնկես միլիոն հայեր սպանվեցին կամ անհետացան աքսորի ճանապարհին, կամ տեղահանության վայրերում...: Պատգամավորները միշտ էլ հանդես են եկել հայերի ցեղասպանության ճանաչման օգտին: Ճանաչել այն, նշանակում է գործնականորեն հանդես գալ այն բանի օգտին, որ այդ հանցագործությունը հիշվի ու դաս ծառայի՝ խանգարելով նրա կրկնությանը»:

Օրինագիծը ուղարկվեց Ֆրանսիայի Հանրապետության սահմանադրական, օրենսդիր ու վարչական օրենքների հանձնաժողով, որը հարցին համապատասխան ընթացք չտվեց:

1985 թվականի դեկտեմբերին Ֆրանսիայում ստեղծվեց «Հայերի ցեղասպանության ճանաչման ֆրանսիական կոմիտեն», հասարակական մի կազմակերպություն, որի կազմում ընդգրկվեցին նացիզմի ու ֆաշիզմի դեմ պայքարած, մահվան ճամբարներն անցած նախկին դիմադրականները, գաղութային պատերազմների դեմ հանդես եկած մարտիկներն ու խաղաղության պաշտպանները:

1986-ի ապրիլին Ազգային ժողովում կրկին բարձրացվեց այդ հարցը, որը պահանջում էր ընդունել օրենք հետևյալ ձևակերպմամբ. «Ֆրանսիական Հանրապետությունը, ճանաչելով ցեղասպանությունը, որին 1915-ին Օսմանյան կառավարության կողմից զոհ դարձավ հայ ժողովուրդը, հանձն է առնում ապահովել այդ տարեթվի ամենամյա նշումը ազգային չափանիշով և աշխատել միջազգային հասարակությանը ճանաչել տալ մարդկության դեմ ուղղված այս հանցագործությունը»: Հարցադրման դեմ հանդես եկավ Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարար Ժան-Բեռնար Ռեմոնը, որով ընթացք չտրվեց պատգամավորների պահանջին:

1980թ. Կանադայի Քվեբեկի նահանգի Ազգային համագումարը և Օնտարիո նահանգի խորհրդարանը որոշում կայացրեցին հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու մասին և դիմեցին Կանադայի խորհրդարանին պաշտպանել այն: Առաջարկը պաշտպանություն չգտավ:

1985 թվականի ապրիլի 23-ին Արգենտինայի Ազգային կոնգրեսը միաձայն որոշում ընդունեց հայերի ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին: Հանձնարարվեց Արգենտինայի արտաքին գործերի նախարարությանը վարել հայերի ցեղասպանության միջազգային ճանաչմանը և դատապարտմանը նպաստող քաղաքականություն:

1985 թվականի ապրիլի 23-ին հայերի ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին որոշում ընդունեց նաև Ուրուգվայի Ազգային համագումարը:

1988 թվականի նոյեմբերի 22-ին Հայկական ՍՍՀ Գերագույն խորհուրդը օրենք ընդունեց «Օսմանյան Թուրքիայում հայերի 1915 թվականի ցեղասպանության դատապարտման մասին»: Դատապարտելով հայերի ցեղասպանությունը որպես մարդկության դեմ ուղղված ծանրագույն հանցագործություն, ընդունված օրենքը ապրիլի 24-ը հայտարարեց հայերի ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր: Առաջարկություն ներկայացվեց ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահություն՝ 1915 թվականի ցեղասպանությունը ճանաչելու և դատապարտելու մասին:

1990 թվականի ապրիլի 19-ին Կիպրոսի խորհրդարանը հատուկ բանաձև ընդունեց հայերի ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին:

1995թ. ապրիլի 14-ին Ռուսաստանի Դաշնության Պետական դուման ընդունեց հայտարարություն «1915-1922թթ. հայ ժողովրդի ցեղասպանության դատապարտման մասին», որտեղ ասվում է՝

«Հենվելով անհերքելի պատմական փաստերի վրա, որոնք վկայում են Արևմտահայաստանի տարածքում 1915-1922թթ. հայերի բնաջնջման մասին,

– հետևելով ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժելու մասին 1948թ. դեկտեմբերի 9-ին ՄԱԿ-ի ընդունած միջազգագրի ոգուն ու տառին,

պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների վաղեմության ժամկետի մասին 1968թ. նոյեմբերի 26-ի միջազգագրին,

ձգտելով վերածնել ռուսական պետության մարդասիրական ավանդույթները, հիշեցնելով, որ Ռուսաստանի նախաձեռնությամբ եվրոպական մեծ տերությունները դեռ 1915թ. հայ ժողովրդի հանդեպ թուրքական կայսրության գործողությունները որակել են որպես «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն»,

նշելով, որ իր պատմական հայրենիքում եղբայրական հայ ժողովրդի ֆիզիկական բնաջնջումը կատարվել է Ռուսաստանի քայքայման համար պայմաններ ստեղծելու նպատակով,

Ռուսաստանի Դաշնության Պետական Դուման դատապարտում է 1915-1922թթ. հայերի բնաջնջման կազմակերպիչներին,

իր կարեկցանքն է հայտնում հայ ժողովրդին և ապրիլի 24-ը համարում ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր»:

1996 թվականի ապրիլի 23-ին Կանադայի համայնքների պալատը Ժիլբեր Պարենի նախագահությամբ քննարկեց «Սարդու կողմից իր մերձավորին ցույց տրվող անմարդկային վերաբերմունքի մասին» հարցը: Մի խումբ պատգամավորներ առաջարկություն էին ներկայացրել հայերի 1915թ. ցեղասպանության 81-րդ տարելիցի կապակցությամբ սահմանել և յուրաքանչյուր տարի ապրիլի 20-ից 27-ը նշել մարդու կողմից իր մերձավորի նկատմամբ թույլ տրված հանցագործության հիշողության շաբաթ:

Առաջարկությամբ հանդես եկավ պատգամավոր Միշել Դավիոլը, որին ջերմորեն պաշտպանեցին պատգամավորներ Սարգիս Ասատուրյանը, Էլենի Բակոպանոսը, Էդի Ֆրայը, Ռեալ Մենարը, Բոբ Միլլսը, Ֆիլիպպ Պարենը, թվով քսանչոր մարդ:

Ընդունված որոշմանը կողմ քվեարկեց 129, դեմ՝ 93 և ձեռնպահ՝ 8 պատգամավոր:

Կանադայի համայնքների պալատը ընդունեց հետևյալ բանաձևը. «Հայկական ողբերգության 81-րդ տարելիցի կապակցությամբ, որը տեղի էր ունեցել 1915 թվականի ապրիլի 24-ին և խլեց մեկկկես միլիոն կյանքեր, պալատը ճանաչում է մարդկության դեմ կատարված այդ հանցագործությունը և յուրաքանչյուր տարվա ապրիլի 20-ից 24-ը հայտարարում է մարդկանց կողմից մեկը մյուսի նկատմամբ գործադրած դաժանության հիշողության շաբաթ»:

1996 թվականի ապրիլի 25-ին Հունաստանի խորհրդարանը Ալեքսանդրոս Կալլամանիսի նախագահությամբ օրենք ընդունեց «Ապրիլի 24-ը որպես Թուրքիայի կողմից հայերի ցեղասպանության հիշողության օր սահմանելու մասին»:

Դեռևս 1994 թվականի հոկտեմբերի 4-ին Հունաստանի խորհրդարանի «Քաղաքական գործում» խմբակցությունը խորհրդարանի քննարկմանն էր ներկայացրել ապրիլի 24-ը թուրքական վարչակարգի կողմից հայերի ցեղասպանության օր հաստատելու մասին օրենքի նախագիծ, որին սակայն ընթացք չտրվեց: 1994թ. նոյեմբերի 22-ին նույն խմբակցությունը դարձյալ առաջարկություն ներկայացրեց, որը ջերմ պաշտպանություն գտավ խորհրդարանա-

յին հանձնաժողովի և Հունաստանի բոլոր կուսակցությունների կողմից, բացառությամբ կոմունիստական կուսակցության ներկայացուցչի:

Սակայն այդ առաջարկության դեմ հանդես եկավ Հունաստանի արտաքին գործերի նախարարությունը՝ վախենալով, որ կխախտվեն Անկարայի հետ փխրուն հավասարակշռությունն ու հարաբերությունները: Առաջարկության քննարկումը այդպիսով հետաձգվեց շուրջ երկու տարի:

1996թ. ապրիլին խորհրդարանին կրկին դիմեց «Քաղաքական գարուն» խմբակցությունը, որին միացավ նաև հունահայ երիտասարդական միությունը:

1996թ. ապրիլի 25-ին հրավիրված խորհրդարանական նիստի օրակարգում հաստատվեց «Ապրիլի 24-ը որպես թուրքերի կողմից հայերի ցեղասպանության հիշատակի օր հաստատելու մասին» հարցը:

Խորհրդարանի նիստին մասնակցում էին Կիլկիս քաղաքի երկրորդ գիմնազիայի 65 հայ աշակերտներ, իրենց հինգ ուսուցիչների հետ միասին: Քննարկմանը մասնակցեց տասնութ պատգամավոր:

Արժանահիշատակ է պատգամավոր, «Քաղաքական գարունի» ներկայացուցիչ Ստեֆանոս Ստեֆանոպուլոսի ելույթը խորհրդարանում: Դիմելով պատգամավորներին նա ասաց. «Դժբախտ հրեա ժողովուրդը գոնե տեսավ կանցլեր Վիլլի Բրանդտին՝ ծնրադրած համակենտրոնացման մի ճամբարում, կարծեմ Աուշվիցում, հրապարակավ ներողություն խնդրելիս համաշխարհային հասարակությունից, մարդկությունից: Կա՞ որևէ մեկը, ոչ միայն այստեղ, ամբողջ աշխարհում, որ հավատա, թե Դեմիրելը կամ որևէ մեկ ուրիշ թուրք նախագահ կամ վարչապետ այդ նույն պատճառով երբևէ պիտի ծնրադրի Եփրատի ափին, Էրզրումի կիրճերում, Խարբերդի ձորերում և ներողություն պիտի խնդրի մարդկությունից՝ մեկուկես միլիոն հայերի ջարդի համար, երբ մանավանդ Թուրքիան ազգայնական, շովինիստական իր մի զառանցանքի մեջ, նենգափոխելով պատմությունը և ծաղրելով իր իսկ զոհերին,

հուշարձան ստեղծեց հայերի կողմից մորթված թուրքերի հիշատակին»:

Ներկայացված օրինագիծը ջերմորեն պաշտպանվեց «Նոր ժողովրդավարություն» խմբակցության ներկայացուցիչ Անաստասիոս Ներանձիսի կողմից: Այնուհետև խորհրդարանում հնչեցին պատգամավորներ Նիկիտաս Ակրիտիդիսի, Կոստանդինոս Տրիարիդիսի, Գրիգորիս Նիուոիսի, Դիմիտրոս Վունացոսի, Կոստանդինոս Բանտուվասի և այլոց հիմնավոր խոսքերը, որոնք ուղեկցվում էին բազմաթիվ սկզբնաղբյուրների և հայոց ցեղասպանության ականատեսների վկայությունների հրապարակմամբ:

Ձայների մեծամասնությամբ Հունաստանի խորհրդարանը ընդունեց որոշում, որտեղ ասվում էր. «Հոդված առաջին – Ապրիլի 24-ը սահմանվում է Թուրքիայի կողմից հայերի ցեղասպանության Հիշողության օր:

Հոդված երկրորդ – Հիշողության միջոցառումների բնույթը, բովանդակությունը, առաջ մղող անձը և կազմակերպման ձևը սահմանվում է նախագահության հրամանագրով՝ ներքին գործերի, պետական կառավարման ու ապակենտրոնացման նախարարի առաջարկությամբ՝ հաշվի առնելով ճանաչված հայկական միությունների և կազմակերպությունների կարծիքը:

Հոդված երրորդ – Ներկա օրենքը ուժի մեջ է մտնում կառավարության թերթում այն հրատարակվելուց հետո»:

1997թ. ապրիլի 17-ին Նոր Հարավային Ուելսի (Ավստրալիայի) խորհրդարանի օրենսդիր համագումարը որոշում կայացրեց ապրիլի 24-ը հայերի ցեղասպանության հիշատակի օր սահմանելու մասին և առաջարկություն ներկայացրեց Ավստրալիայի դաշնային կառավարությանը՝ ընդունել նույնանման որոշում: Խորհրդարան ներկայացված նախագծի հեղինակը ընդդիմության ղեկավար Քոլլինգն էր, որի առաջարկությունը քննարկման ժամանակ իր պաշտպանությունը գտավ վարչապետ Կարրի, պատգամավորներ Ֆոտիոսի, Ուոտկինսի կողմից: Մլահամուռ հավանության արժանացած առաջարկությունն ընդունվեց խորհրդարանի կողմից:

Նոր Հարավային Ուելսի պառլամենտը ելնելով այն բանից, որ 1997 թվականի ապրիլի 24-ին նշվելու է թուրքական կառավա-

86325

ռության կողմից 1915-1922թթ. իրականացված հայերի ցեղասպանության ութսուներկուերորդ տարին, որոշեց՝

«ա. միավորել Նոր Հարավային Ուելսի հայկական համայնքի անդամներին,20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության զոհ դարձած մեկկկես միլիոն տղամարդկանց, կանանց և երեխաների հիշատակը հարգելու համար.

բ. դատապարտել հայերի ցեղասպանությունը և դրան հաջորդած մեր դարաշրջանում տեղի ունեցած մյուս բոլոր դեպքերը, որպես ռասայական, մշակութային և կրոնական անհանդուրժողականության առավելագույն ակտեր.

գ. անհրաժեշտ ճանաչել այն, որ պետք է գիտենալ և հիշել մարդկության պատմության սև ժամանակները, վստահ լինելու համար մարդկության դեմ նման հանցագործությունները կրկնելու անթույլատրելիության մեջ.

դ. դատապարտել և կանխարգելել բոլոր այն փորձերը, որոնք ժխտում են և խեղաթյուրում այս դարում իրականացված հայերի ցեղասպանության ճշմարտացի լինելու փաստը.

ե. ապրիլի 24-ը ողջ Նոր Հարավային Ուելսում համարել 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության զոհ դարձած մեկկկես միլիոն հայերի հիշատակի օր.

զ. դիմել դաշնության կառավարությանը՝ հայերի ցեղասպանությունը պաշտոնապես դատապարտելու կոչով, ինչպես նաև կանխել մարդկության դեմ նման հանցագործությունների ժխտման յուրաքանչյուր փորձ»:

1997 թվականի մայիսի 3-ին Լիբանանի Հանրապետության խորհրդարանը բանաձև ընդունեց ապրիլի 24-ը հայության հետ միասնականության օր հռչակելու մասին: Բանաձևում ասվում է.

«Լիբանանի խորհրդարանը՝

– զգալով 1915-1922թթ. երկար տարիների ընթացքում լիբանանցի հայ ժողովրդի ապրած տառապանքի ու ցավի չափը, որ նման էր լիբանանցի և շրջանի այլ ժողովուրդների տառապանքներին, որոնք մինչև օրս շարունակվում են այս դարասկզբին մեր ժողովուրդների դեմ գաղութատիրոջ կողմից սկսած ցեղասպանությունը,

– նկատի ունենալով, որ ամեն տարվա ապրիլի 24-ը առիթ է ոգեկոչելու հայ ժողովրդի դեմ կատարված ջարդերի արհավիրքի հիշատակը. Լիբանանի խորհրդարանը սրանով կոչ է անում լիբանանցի ժողովրդին, որ ամեն տարի այդ օրը հայտարարվի հայ ժողովրդի միասնականության օր»:

Միանգամայն այլ է ԱՄՆ-ի կառավարության վերաբերմունքը: Երկարատև պայքարի ընթացքում, որը շարունակվում է մինչև այսօր, Միացյալ Նահանգների կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատին չհաջողվեց հաղթանակի հասնել:

Դեռևս 1975 թվականին, երբ ողջ հայությունը պատրաստվում էր ապրիլի 24-ին նշել Մեծ եղեռնի վաթսունամյակը, ապրիլի 8-ին ԱՄՆ-ի կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատը բանաձև ընդունեց (թիվ 148) 1975 թվականի ապրիլի 24-ը «Մարդու կողմից մարդու նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունքի հիշատակման ազգային օր» հայտարարելու մասին: Բանաձևը մերժվեց: 1984թ. ԱՄՆ-ի կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատը ընդունեց բանաձև (թիվ 247) և պահանջեց կառավարությունից 1985թ. ապրիլի 24-ը հայտարարել «Մարդու կողմից մարդու նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունքի հիշատակման ազգային օր»: Այդ նույն տարում ԱՄՆ-ի սենատ ներկայացվեց թիվ 241 բանաձևը, որը կոչ էր անում կառավարությանն արտաքին քաղաքականության ծրագրման և իրականացման ընթացքում հաշվի առնել հայոց եղեռնի հիշողությունը: Բանաձևը քննարկվեց և ընդունվեց սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովի կողմից, սակայն հետագայում կառավարության ճնշման տակ այն կասեցվեց:

1985թ. ԱՄՆ-ի կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատ ներկայացվեց թիվ 192 բանաձևը, որը պահանջում էր՝ կառավարությունից 1985թ. ապրիլի 24-ը երկրում հայտարարել որպես «Մարդու կողմից մարդու նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունքի հիշատակման օր»: Բանաձևը քննարկվեց, սակայն մերժվեց ձայների մեծամասնությամբ:

Նույն բովանդակությամբ բանաձև (թիվ 102) ներկայացվեց ԱՄՆ-ի սենատ և նույնպես մերժվեց:

1987թ. ԱՄՆ-ի սենատ ներկայացվեց թիվ 241 բանաձևը, որը պահանջում էր կառավարությունից արտաքին քաղաքականության ծրագրման և իրականացման ընթացքում հաշվի առնել հայոց եղեռնի իրականությունը: Սակայն այն մերժվեց: Նույն բովանդակությամբ բանաձև (թիվ 247) ներկայացվեց ԱՄՆ-ի կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատ և կրկին ձայների մեծամասնությամբ մերժվեց:

1996թ. մայիսի 15-ին ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչների պալատի միջազգային հարաբերությունների հանձնախմբի նախաձեռնությամբ վերջին քսան տարիների ընթացքում առաջին անգամ կոնգրեսում տեղի ունեցան լսումներ Օսմանյան կայսրությունում հայոց ցեղասպանության պատմական փաստի ճանաչման խնդրի շուրջ: Անկասկած այդ խնդրի քննարկումը կարևոր իրադարձություն է ոչ միայն եղեռնի ճանաչման, այլև Հայաստանի և Թուրքիայի ներկայիս հարաբերությունների ձևավորման առումով:

Ամերիկյան կոնգրեսին ներկայացվեց մի բանաձև, որը Թուրքիային կոչ է անում ճանաչել հայոց եղեռնը: Այդ բանաձևը պաշտպանում էին 165 կոնգրեսական, և միջազգային հարաբերությունների հանձնախումբը իր քննարկումների ընթացքում հույսեր էր փայփայում բանաձևի ընդունման խնդրում:

Սակայն ցավոք պետք է նշել, որ նույն օրը, երբ կոնգրեսի դահլիճներից մեկում փորձագետները կարծիք էին հայտնում ցեղասպանության պատմական իրողության շուրջ, պետական դեպարտամենտի խոսնակ Գլեն Դևիսը լրագրողներին հայտնեց, որ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների արտաքին գործերի նախարարությունը հավանություն չի տալիս կոնգրեսի կողմից եղեռնը ճանաչելու նախաձեռնությանը, քանի որ այն մի շարք կարևոր հարցերում կխանգարի Թուրքիայի հետ ԱՄՆ-ի համագործակցությանը, ինչպես նաև բացասական ազդեցություն կարող է ունենալ հայ-թուրքական հարաբերությունների հետագա բարելավման վրա:

ԱՄՆ-ի արտաքին գործերի նախարարությունը գտնում էր, որ ԱՄՆ-ը լիովին ընդունում է հայ ժողովրդի կրած տառապանքները, բայց կոնգրես ներկայացված բանաձևը համարում է ոչ տեղին և հարմար:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ամերիկյան կոնգրեսականները հնարավորություն էին ստեղծել տարբեր կարծիքների լսումների համար: Քննարկումները բացահայտեցին բացասական կարծիքներ ցեղասպանությունը ճանաչելու վերաբերյալ:

ԱՄՆ-ում լայն ճանաչում ձեռք բերած պրոֆեսոր Ջասքին Մակքարտին, որը հայտնի է որպես թուրքամետ մի անձնավորություն, փորձեց կրկին անգամ հանձնախմբում հանդես գալ Թուրքիայի պաշտպանությամբ, գտնելով, որ Օսմանյան պետությունը իր առջև երբեք հայ բնակչությանը բնաջնջելու նպատակ չի դրել: Ջասքին Մակքարտիի «հիմնավորումները» ջերմ պաշտպանություն գտան ընդամենը մեկ կոնգրեսականի՝ Ինդիանա նահանգից հանրապետական Դան Բերթընի կողմից: Նրանք երկուսով պնդում էին, որ ԱՄՆ-ի իշխանությունները չպետք է զբաղվեն հայոց եղեռնի հարցով, այն թողնելով պատմագետների և մասնագետների դատին:

Հանձնախմբի քննարկումներին ակտիվորեն և ճշմարիտ հիմնավորումներով հանդես եկան Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի և Ամերիկայի հայկական համագումարի ներկայացուցիչները, որոնց հարցադրումները, հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ ներկայացված պատմական տվյալները և վկայությունները դրականորեն ընդունվեցին կոնգրեսի արտաքին գործերի հանձնախմբի բոլոր անդամների կողմից, բացառությամբ մեկի՝ կոնգրեսական Դան Բերթընի:

Հանձնախմբի աշխատանքներին որպես փորձագետներ մասնակցող Գլենդելի քոլեջի պրոֆեսոր Լևոն Մարաշլյանը և Հայկական համագումարի հետազոտական հարցերի գծով պատասխանատու դոկտոր Ռուբեն Աղալյանը խստորեն դատապարտեցին հատկապես պատմական իրողությունները ժխտողների բացասական դերը: Նշվեց, որ փաստորեն իրողությունը ժխտողները իրականում չեն օգնում Թուրքիային, այլ ընդհակառակը, վնաս են հասցնում թուրք ժողովրդի շահերին և եթե այս հանգամանքը ընդունում է ԱՄՆ-ը, ապա նա պետք է Թուրքիային համոզի ու քաջալերի ընդունելու պատմական իրողությունը և դրանով իսկ նպաստի հայ-թուրքական հարաբերությունների բարելավմանը:

Չնայած ԱՄՆ-ի կոնգրեսը օրակարգ չմտցրեց հանձնաժողովի առաջարկությունը, այնուհանդերձ մի բան պարզ էր, որ այն իրենց իսկ կոնգրեսականների կողմից դեռևս համարվում է խիստ հրատապ մի հարց, որից նրանք հրաժարվել չեն ցանկանում:

1997թ. ապրիլի 8-ին ԱՄՆ-ի կոնգրեսականներ Ջորջ Ռադանովիչը և Դեյվիդ Բանիերը կոնգրեսին ներկայացրեցին օրենսդրական նախագիծ, կոչ անելով հատուկ բանաձև ընդունել հայոց ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին: Ներկայացված բանաձևում մասնավորապես առաջարկվում է արձանագրել՝

«ա. կոնգրեսը ամերիկահայության հետ հարգում է հայկական ցեղասպանության զոհերի հիշատակը.

բ. ԱՄՆ-ը պետք է Թուրքիային ստիպի, որպեսզի վերջինս կատարի բոլոր պատշաճ քայլերը՝ Օսմանյան կայսրության կողմից հայ բնակչության դեմ 1915-1923թթ. գործադրված բռնությունները ճանաչելու և ոգեկոչելու համար»:

1997թ. ապրիլի 22-ին ԱՄՆ-ի սենատի հայկական համախմբման դահլիճում նշվեց հայոց Մեծ եղեռնի 82-րդ տարելիցը, որը կազմակերպել էր սենատոր Ջեկ Ռիդի, կոնգրեսականներ Ջոն Նոլենբերգի, Մարտին Նիհլենի, Դեյվիդ Բանիերի և Ջորջ Ռադանովիչի մասնակցությամբ ստեղծված հանձնախումբը:

Հայոց ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչման պահանջներով վերջին տարիներին հաճախ են հանդես գալիս ֆրանսիական և իտալական մի շարք քաղաքների և նահանգների խորհուրդները, որոնց առաջարկությունները սակայն Ֆրանսիայի և Իտալիայի խորհրդարանային հանձնաժողովների քննարկումից այն կողմ չեն անցնում: Փաստորեն խոշոր տերությունների կառավարությունները շարունակում են հավատարիմ մնալ դեռևս քսաներորդ դարի թվականներին իրենց կողմից որդեգրած քաղաքականությանը, չնայած նրանց համար հայոց ցեղասպանությունը անառարկելի իրողություն է:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1965

– Ապրիլ ամսին, Մեծ եղեռնի 50-ամյակի նախօրեին Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի ձախ թևի մի խումբ պատգամավորներ հանդես եկան հայերի 1915 թվականի ցեղասպանությունը դատապարտելու առաջարկությամբ:

1968

– Խաղաղասեր ուժերի Համաշխարհային կոնգրեսը 64 երկրների և 16 միջազգային կազմակերպությունների մասնակցությամբ նշեց հայերի ցեղասպանության մասին:

1973

– ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հանձնաժողովի ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ կիրառվող խտրականության կանխման և պաշտպանությանն ենթահանձնախմբի 26-րդ նստաշրջանում քննարկվեց և միաձայն ընդունվեց Ռուանդայի ներկայացուցիչ Նիկոդեմ Ռուհաշիանկիկոյի՝ ցեղասպանությունը կանխելու և դրա համար պատժելու հարցին նվիրված նախնական զեկուցումը, որի 30-րդ ենթակետում Օսմանյան կայսրությունում հայերի ջարդը որակվում էր որպես «20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություն»:

1974

– Ներկայացված այդ նույն զեկուցումը քննարկվեց ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հանձնաժողովի 30-րդ նստաշրջանում: Թուրքիայի և մի շարք այլ երկրների ներկայացուցիչները պահանջեցին հանել 30-րդ ենթակետը: Զեկուցումը վերադարձվեց ենթահանձնախումբ՝ վերամշակման:

1975

– Ապրիլի 8-ին ԱՄՆ-ի կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատը բանաձև (թիվ 148) ընդունեց 1975թ. ապրիլի 24-ը «Մարդու կողմից

մարդու նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունքի հիշատակման ազգային օր» հայտարարելու մասին:

1978

– ՄԱԿ-ի ենթահանձնախումբը, կրկին անդրադառնալով դեռևս 1973 թվականին 30-րդ նստաշրջանին ներկայացված բանաձևի նախագծին, ամբողջությամբ զեկուցումից հանեց ցեղասպանության մասին արձանագրված պատմական մասը, որտեղ հիշատակվում էր նաև հայերի ցեղասպանության մասին:

1979

– Նույն բանաձևը ներկայացվեց ՄԱԿ-ի հանձնաժողովի 35-րդ նստաշրջանի քննարկմանը: Ձայների մեծամասնությամբ որոշվեց վերականգնել 30-րդ ենթակետը:

1982

– Թել-Ավիվում (Իսրայել) տեղի ունեցավ բնաջնջման և ցեղասպանության հարցերին նվիրված միջազգային գիտական կոնգրես:

1983

– Եվրախորհրդարանի քաղաքական հանձնաժողովը քննարկեց և որոշում ընդունեց հայկական հարցի քաղաքական լուծման մասին:
– Եկեղեցիների համաշխարհային ժողովը դատապարտեց հայերի ցեղասպանությունը:

1984

– Ապրիլի 13-16-ը Փարիզում տեղի ունեցավ ժողովուրդների մշտական դատարանի հատուկ նստաշրջանը, որը քննարկեց հայերի ցեղասպանության հարցը: Ընդունվեց հայերի ցեղասպանությունը դատապարտող որոշում:
– ԱՄՆ-ի կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատը ընդունեց բանաձև (թիվ 247) և պահանջեց կառավարությունից 1985թ. ապրիլի 24-ը հայտարարել «Մարդու կողմից մարդու նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունքի հիշատակման ազգային օր»:

– ԱՄՆ-ի սենատ ներկայացվեց թիվ 241 բանաձևը, որը կոչ էր անում կառավարությանը արտաքին քաղաքականության ծրագրման և իրականացման ընթացքում հաշվի առնել հայոց եղեռնի հիշողությունը: Բանաձևը քննարկվեց և ընդունվեց սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովի կողմից, սակայն հետագայում կառավարության ճնշման տակ այն կասեցվեց:
– Ֆրանսիայի պրեզիդենտ Ֆրանսուա Միտերանը հունվարի 7-ին հանդես գալով հատուկ ելույթով դատապարտեց հայերի ցեղասպանությունը:

1985

– ԱՄՆ-ի կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատ ներկայացվեց հ.192 բանաձևը, որը պահանջում էր կառավարությունից 1985թ. ապրիլի 24-ը երկրում հայտարարել որպես «Մարդու կողմից մարդու նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունքի հիշատակման ազգային օր»: Բանաձևը քննարկվեց, սակայն մերժվեց ձայների մեծամասնությամբ:
– Նույն բովանդակությամբ բանաձև (թիվ 102) ներկայացվեց ԱՄՆ-ի սենատ և նույնպես մերժվեց:
– Ապրիլի 23-ին Արգենտինայի Ազգային կոնգրեսը միաձայն որոշում ընդունեց հայերի ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին:
– Ապրիլի 23-ին հայերի ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին որոշում ընդունեց Ուրուգվայի Ազգային համագումարը:
– Հուլիսի 2-ին ՄԱԿ-ի ենթահանձնախմբի 38-րդ նստաշրջանում քննարկվեց և հաստատվեց Մեծ Բրիտանիայի ներկայացուցիչ Բենջամեն Ուայտեկերի զեկուցումը, որի 24-րդ ենթակետում «1915-1916թթ. հայերի օսմանյան ջարդը» որակվում էր որպես ցեղասպանության օրինակ:
– Դեկտեմբեր ամսին Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի փոխնախագահ Գի Դյուկոլոնեն 35 պատգամավորների անունից հանդես եկավ, պահանջելով հատուկ օրենք ընդունել և ճանաչել «1915թ. ցեղասպանությունը, որին զոհ դարձավ հայ ժողովուրդը»:

1987

– ԱՄՆ-ի սենատ ներկայացվեց թիվ 241 բանաձևը, որը պահանջում էր կառավարությունից արտաքին քաղաքականության ծրագրման և իրականացման ընթացքում հաշվի առնել հայոց եղեռնի իրականությունը: Սակայն այն մերժվեց:

– Նույն բովանդակությամբ բանաձև (թիվ 247) ներկայացվեց ԱՄՆ-ի կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատ և ձայների մեծամասնությամբ մերժվեց:

– Հունիսի 18-ին Եվրախորհրդարանը ընդունեց հատուկ բանաձև «Հայկական հարցի լուծման մասին»:

– Աթենքում (Հունաստան) հրավիրվեց միջազգային գիտական կոնֆերանս՝ նվիրված «Հայկական հարցը և թուրքական ծավալապաշտությունը» թեմային:

1988

– Նոյեմբերի 22-ին Հայկական ՍՍՀ Գերագույն խորհուրդը օրենք ընդունեց «Օսմանյան Թուրքիայում հայերի 1915 թվականի ցեղասպանության դատապարտման մասին»:

– Օքսֆորդում (Անգլիա) հրավիրվեց «Հիշել հանուն ապագայի» թեմայով միջազգային գիտական նստաշրջան, որտեղ բազմիցս հիշատակվեց հայոց ցեղասպանությունը:

1989

– Կալիֆորնիայի (ԱՄՆ) համալսարանում հրավիրվեց միջազգային գիտական նստաշրջան «Հայերի ցեղասպանություն-պատմություն, քաղաքականություն, բարոյագիտություն» թեմայով:

– Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի Սան-Անտոնիոյում կայացած համագումարը հատուկ որոշում ընդունեց հայերի ցեղասպանության մասին, կոչ անելով խորհրդի բոլոր անդամներին «դիմել իրենց երկրների կառավարություններին ճնշում գործադրելու Թուրքիայի վրա՝ հայերի ցեղասպանության փաստը ճանաչելու նպատակով»:

1990

– Ապրիլի 17-21-ը Երևանում կայացավ միջազգային գիտական նստաշրջան «Հայերի ցեղասպանություն. պատմություն. տեսություն. քաղաքական պատասխանատվություն» թեմայով. նվիրված հայերի ցեղասպանության 75-րդ ամյակին:

– Ապրիլի 19-ին Կիպրոսի խորհրդարանը հատուկ բանաձև ընդունեց հայերի ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին:

– Ապրիլի 14-ին Ռուսաստանի Դաշնության Պետական Դուման ընդունեց հայտարարություն «1915-1922թթ. հայ ժողովրդի ցեղասպանության դատապարտման մասին»:

– Ապրիլի 21-23-ը Երևանում տեղի ունեցավ Մեծ եղեռնի 80-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողով «Հայոց ցեղասպանությունը» թեմայով:

– Ապրիլի 23-ին Կանադայի համայնքների պալատը քննարկեց «Մարդու կողմից իր մերձավորին ցույց տրվող անմարդկային վերաբերմունքի մասին» հարցը: Առաջարկություն ներկայացվեց հայերի 1915թ. ցեղասպանության 81-րդ տարելիցի կապակցությամբ սահմանել և յուրաքանչյուր տարի ապրիլի 20-ից 24-ը նշել մարդու կողմից իր մերձավորի նկատմամբ թույլատրված հանցագործության հիշողության շաբաթ:

– Ապրիլի 25-ին Հունաստանի խորհրդարանը օրենք ընդունեց «Ապրիլի 24-ը որպես Թուրքիայի կողմից հայերի ցեղասպանության հիշողության օր սահմանելու մասին»:

– Նոյեմբերի 6-ին Իտալիայի խորհրդարանում հրավիրվեց գիտաժողով և կլոր սեղան՝ նվիրված հայոց ցեղասպանության հարցերին:

1997

– Ապրիլի 8-ին ԱՄՆ-ի կոնգրեսականներ Ջորջ Ռադանովիչը և Դեյվիդ Բանիերը կոնգրեսին ներկայացրեցին օրենսդրական նախագիծ. կոչ անելով հատուկ բանաձև ընդունել հայոց ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին:

– Ապրիլի 22-ին ԱՄՆ-ի սենատի հայկական համախմբման դահլիճում նշվեց հայոց Մեծ եղեռնի 82-րդ տարելիցը. որը կազմակերպել

[326 գր]

էր սենատոր Ջեկ Ռիդի. կոնգրեսականներ Ջո Նոլենբերգի, Մարտին Նիհլենի, Դեյվիդ Բանիերի և Ջորջ Ռուդանովիչի մասնակցությամբ ստեղծված հանձնախումբը:

– Ապրիլի 17-ին Նոր Հարավային Ուելսի (Ավստրալիա) խորհրդարանի օրենսդիր համագումարը որոշում կայացրեց ապրիլի 24-ը սահմանել հայերի ցեղասպանության հիշատակի օր և առաջարկություն ներկայացվեց Ավստրալիայի դաշնային կառավարությանը ընդունել նույնանման որոշում:

– Մայիսի 3-ին Լիբանանի Հանրապետության խորհրդարանը նկատի ունենալով, որ ամեն տարվա ապրիլի 24-ը առիթ է ոգեկոչելու հայ ժողովրդի դեմ կատարված ջարդերի արհավիրքի հիշատակը, բանաձև ընդունեց ամեն տարի այդ օրը հայ ժողովրդի հետ միասնության օր հայտարարելու մասին:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL0067335

А II
86325

Պատվեր №10: Տպաքանակը 1000: Տպագր. 2 մամուլ:
Հանձնված է շարվածքի 11.03.98թ.:
Ստորագրված է տպագրության 19.03.98թ.:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության համակարգչային
խմբագրական-հրատարակչական ծառայություն:
375019, Երևան, Բարեկամության 24[գ]